

УДК 005.334:33(438)

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ**Кам'янецька О.В., к.е.н.***E-mail: Kamianetska_ov@ukr.net**Київський національний торговельно-економічний університет*

У статті розглянуто особливості антикризового регулювання економіки Польщі як країни, що зазнала найменших втрат від світової фінансово-економічної кризи. Здійснено аналіз основних макроекономічних показників розвитку економіки Польщі у докризовий та кризовий періоди таких, як темпи зростання ВВП, обсягів промислового виробництва, експорту та імпорту, рівня безробіття економічно активного населення. Виділено основні сфери деструктивного впливу фінансово-економічної кризи на польську економіку. Виокремлено стабілізуючі для економічного розвитку Польщі фактори, до яких належать утримання та подальше заохочення іноземного капіталу, стабілізація національної валюти та фондового ринку, оптимізація географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі, стимулювання сукупного внутрішнього попиту. Проаналізовано польську програму протидії кризі на 2009-2010 рр. Виявлено, що антикризові урядові заходи в Польщі у цілому носили превентивний характер та стосувались активізації трьох основних факторів економічного зростання таких, як споживчий та інвестиційний попит, експорт. Доведено необхідність нагальних урядових антикризових дій для запобігання тяжким наслідкам кризи та поглиблення її деструктивного впливу на усі сфери життєдіяльності економіки. Виділено ознаки виходу Польщі з кризи та наголошено на необхідності імплементувати позитивний польський досвід з врахуванням специфіки та можливостей національної економіки України.

Ключові слова: економічний розвиток, фінансово-економічна криза, деструктивний вплив, макроекономічні показники, інструменти антикризового розвитку, зовнішня торгівля, економіка Польщі

UDC 005.334:33(438)

THE POLISH EXPERIENCE OF ANTICRISIS DEVELOPMENT OF THE ECONOMY**Kamianetska O.V.***E-mail: Kamianetska_ov@ukr.net**Kyiv National University of Trade and Economics*

In the article the features of crisis management of the economy of Poland as a country that suffered the smallest losses from the global financial crisis, have been considered. The analysis of the main macroeconomic indicators of the Polish economy in the pre-crisis and crisis periods such as GDP growth, industrial production, exports and imports, the unemployment rate of the economically active population has been done. The basic scopes

of the destructive impact of the economic crisis on the Polish economy have been allocated. Author has determined factors for stabilizing the economic development of Poland, which include the maintenance and further encourage foreign capital, stabilizing the currency and the stock market, optimizing the geographical and commodity structure of foreign trade, stimulate aggregate domestic demand. The Polish anti-crisis program for 2009-2010 has been analyzed. It has been found that the anti-crisis measures of the government in Poland in general were preventive in nature and concerned the activation of the three major factors of economic growth, such as consumer and investment demand, export. The necessity of urgent government anti-crisis measures to prevent the serious consequences of the crisis and the deepening of its destructive impact on all spheres of the economy has been substantiated. It has been highlighted Poland signs of recovery from the crisis and stressed the need to implement positive Polish experience to the specifics and features of the national economy of Ukraine.

Keywords: economic development, financial crisis, destructive influence macroeconomic indicators, instruments of crisis development, foreign trade, the Polish economy

Актуальність проблеми. Послідовна та системна трансформація економіки, політичного та суспільного життя в Польщі надала можливість достатньо швидко інтегруватись у спільноту розвинених країн, не дивлячись на існуючі ринкові деформації, які залишились після соціалістичного устрою. Разом з тим, Польщу виокремлюють серед країн, які значною мірою постраждали від світової фінансово-економічної кризи, оскільки падіння показників її економічного розвитку виявилось найменшим серед країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Позитивні результати у боротьбі з наслідками кризи представляють інтерес для вивчення та застосування в Україні, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед науковців, що досліджували засади антикризового управління розвитком окремих країн слід виділити праці О.О. Антонюк [1], В.С. Будкіна [2], І.В. Дорошенко [3], С.М. Іванюти [4], А.Є. Никифоров [5] та ін. Проте, у зазначених роботах недостатньо повно відображено інструменти антикризового розвитку економіки Польщі, що зумовлює мету дослідження.

Мета роботи полягає у дослідженні комплексу інструментів антикризового розвитку в Польщі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Експансія європейських банків у 2004-2007 рр. в нові країни - члени ЄС зробила зовнішні кредити доступнішими, а висока динаміка кредитування стала

одним з важливих чинників, що стимулюють економічне зростання в Польщі. При цьому, зростання темпів кредитування не супроводжувалось швидким зростанням національних депозитів, що змушувало національний банк розширювати запозичення в материнських банках або на міжнародних фінансових ринках.

Зростання фінансових ризиків, а також поява проблем ліквідності у міжнародних фінансових організаціях призвело до зниження припливу іноземного капіталу (ІК), що проявилось у звуженні кредитування банківського сектора лише на початку 2009 р. (з 6,5% ВВП у I півріччі 2008 р. до 1,8% у I кварталі 2009 р.). Одночасно знизилась заборгованість виробничих підприємств і банківського сектора, що також свідчить про скорочення припливу нового капіталу [6].

Разом з тим, відбувалося різке ослаблення національної валюти. Так, наприклад, польський злотий в лютому 2009 р. був слабшим, ніж у липні 2008 р. порівняно з євро - на 50% і з доларом – більш, ніж на 90%. Це стало додатковою загрозою для країни, заборгованість якої в іноземній валюті зростає.

Ще одним каналом впливу глобальної рецесії на економічне становище Польщі стала зовнішня торгівля. Спад господарської активності головних торговельних партнерів призвів до зниження зовнішнього попиту і, відповідно, експорту та імпорту. Це віддзеркалилось у зростанні рівня безробіття та уповільненні / спаду темпів розвитку ВВП. Основні показники соціально-економічного розвитку Польщі та інших країн ЦСЄ у кризовий період наведені у табл. 1 [7].

Слід наголосити, що Польщі не вдалось уникнути негативного впливу кризи 2008 р. (у першу чергу, в сферах будівництва та фінансів), однак на сьогодні її негативні наслідки є меншими, ніж в країнах «старої» Європи. З усіх країн ЦСЄ Польща - єдина, де в найбільш важкому I півріччі 2009 р. приріст ВВП склав 1,0%. В інших країнах регіону в той же період було зафіксовано зниження ВВП: від 4,1 у Чехії до 18,8% у Литві.

В умовах кризи до факторів, стабілізуючих ситуацію в Польщі, можна віднести створений у попередній період і ефективно функціонуючий експортний сектор. Так, тільки за 5 років членства в ЄС польський експорт зріс майже в 2,5 рази - з 47,5 млрд євро в 2003 р. до 59,7 у 2004 р. і 114,5 у 2008 р. Зовнішній попит на польську продукцію в розпал кризи, тобто в

2009 р., скоротився, але при цьому в розрахунку в національній валюті експорт скорочувався повільніше (1,8 п.п.), ніж імпорт (11,3 п.п.), що сприяло зниженню більш, ніж удвічі негативного сальдо зовнішньої торгівлі. У результаті дефіцит поточних платежів зменшився з 5,4% ВВП в ІV кварталі 2008 р. до 2,5 у ІІ кварталі 2009 р.

Таблиця 1. Зміна макроекономічних показників розвитку деяких країн ЦСЄ у 2009 р. у порівнянні з 2008 р., %

Країни	Показники					Найбільш вразливі галузі
	ВВП	Промислове виробництво	Експорт	Імпорт	Рівень безробіття	
Естонія	-14,2	-	-24	-33	14,3	Експортоорієнтовані галузі, будівництво
Литовська Республіка	-15,0	-	-26,6	-38,2	13,7	Будівництво, промисловість, виробничі послуги, фінансова сфера
Польща	+1,7	-3,2	-8,8	-17,5	11,9	Промисловість, зовнішня торгівля, будівництво, фінансова сфера
Республіка Македонія	-1,8	-7,7	-32,3	-26,4	15,0	Виробництво транспортних засобів, металургія, машинобудування, деревообробна промисловість, фінансова сфера
Румунія	-7,1	-5,5	-13,9	-32,3	7,8	Металургія, виробництво електричного обладнання, текстильних товарів, хімічних товарів, будівництво, фінансова сфера
Словацька Республіка	-6,7*	-14,6	-21,8	25,2	12,9	Автомобілебудування та суміжні виробництва, приладобудування, будівництво, фінансова сфера
Угорщина	-6,3	-17,7	-18,7	-25,2	10,5	Автомобілебудування, електроніка, будівництво, сфера послуг, фінансова сфера
Чеська Республіка	-4,1	-13,4	-24,2	-27,6	9,2	Машино- та автомобілебудування, металургія, виробництво металоконструкцій, фінансова сфера

Відносне благополуччя в Польщі пояснюється, зокрема, вдалим запобіганням істотного спаду сукупного внутрішнього попиту. Це стало можливим, в першу чергу, завдяки підтримці досить високого споживчого попиту, в основу якого було покладено зростання середньої номінальної та реальної заробітної плати. У грудні 2009 р. порівняно з груднем 2008 р. ці показники склали відповідно 105,6 і 102,0%. За даними Європейської статистики, Польща виявилася єдиною країною ЄС, де в 2009 р. відзначався позитивний приріст сукупного внутрішнього попиту [8]. Зростання споживчого попиту в поєднанні з досить низьким ступенем відкритості польської економіки (40% ВВП припадає на зовнішній попит) дозволило компенсувати падіння зовнішнього попиту в 2008-2009 рр., відображенням якого стало зниження темпів зростання експорту з 9,1 % в 2007 р. до 7,1 в 2008 р. і -12,2% за три квартали 2009 р.

У 2009 р. було характерним зниження обсягу інвестицій в економіку всіх країн ЄС-27 (13,7%), однак його масштаб в Польщі був невеликий (-2,2%). Крім того, в ситуації фінансово-економічної кризи стали очевидними вигоди, отримані Польщею від членства в ЄС. У 2004-2008 рр. з фондів ЄС Польщі надали 120 млрд злотих (26,5 млрд євро). У 2009 р. передбачалося надходження цих коштів в обсязі 16,8 млрд злотих, а фактично - майже 18 млрд. У докризовий період високе економічне зростання та стійке підвищення рейтингів кредитоспроможності Польщі сприяли зростанню ПІІ. На кінець 2008 р. накопичений ІК в Польщі склав 161 млрд дол. (у Чехії - 114, в Данії - 150, в Ірландії - 171). У 2009 р. обсяг ПІІ склав близько 7 млрд євро (2008 - 12,0 млрд, 2007 - 16,6 млрд) [9], а відносно сприятливе становище в економіці дозволило Польщі значною мірою зберегти довіру іноземних інвесторів, хоча бюджетний план (12,2 млрд євро) не було виконано. Привабливість Польщі для ПІІ визначається дешевою робочою силою - сьогодні однією з найнижчих у країнах ЄС-28, і, отже, низькими витратами виробництва (у 2008 р. вони були на 30-40 % нижче, ніж у Західній Європі). У цілому по ЄС ПІІ в 2008 р. знизилася на 40%, в 2009 очікувалось їх подальше зниження в 3 рази, тоді як у Польщі абсолютний обсяг ПІІ скоротився відповідно на 28 і 42%.

У цілому значна частина польських підприємств змогла пристосуватися до умов кризи. Завдяки режиму економії майже половина польських господарюючих суб'єктів знизила витрати на 5-10, а кожна десята форма – більш, ніж на 20%. У I півріччі 2009 р. кількість підприємств, які отримали чистий прибуток, скоротилося лише на 2 п.п. У середині 2009 р. обстеження підприємств реального сектора показало, що їх чистий прибуток знизився, але не катастрофічно - 1 млрд злотих проти 44,3 - у 2008 р. Чистий прибуток мали 69,3% всіх обстежених підприємств, а в I півріччі 2008 р. - 71,7%.

Швидкий вихід з кризового спаду промислового виробництва в Польщі пояснюється, по-перше, створенням за роки трансформації досить масштабного та ефективного сектора малих і середніх підприємств (МСП), значною мірою зорієнтованого на експорт, по-друге, удосконаленням державної політики розвитку цих підприємств, по-третє, в 2009 р. був прийнятий ряд заходів, спрямованих на підтримку і стимулювання саме цього сектора. Йдеться головним чином про зниження податкового тягаря (з 34,3 % ВВП у 2008 до 32,1 - у 2009 р.), про значне розширення системи

банківських гарантій і полегшення доступу цим підприємствам до засобів з фондів ЄС. За оцінками, $\frac{2}{3}$ МСП в Польщі користувалися послугами бізнес-середовища, створеного за допомогою засобів ЄС. Про життєздатність сектора МСП свідчить, крім іншого, такий факт: якщо в цілому в економіці країни за дев'ять місяців 2009 р. було створено 405,9 тис. нових робочих місць, тобто на 3,7% більше, ніж за аналогічний період 2008-го, то у МП їх приріст склав 34,8%, у середніх - 19,8%. За той же період було ліквідовано 369,9 тис. робочих місць, у тому числі на МП - 28,4, на середніх - 27,1%. Найбільше робочих місць було ліквідовано на великих підприємствах обробної промисловості та в будівництві.

На початку глобальної фінансової кризи Польща переживала етап економічного підйому. Це стало одним з факторів, який пом'якшив вплив кризових явищ, які розвивалися у світовій та європейській економіці, на економіку країни. У результаті в II половині 2008 р., коли в більшості європейських країн вже спостерігався помітний спад ВВП, у Польщі відбувалося лише сповільнення темпів його зростання. Проте, в цілому за рік статистичні показники свідчили про відносну стійкість польської економіки: у 2008 р. приріст ВВП склав 5,0%; промислового виробництва - 8,0%; будівництва - 9,1%; сукупного господарського споживання - 6,3%, у тому числі індивідуального - 5,9%; накопичення нетто - 2,9%, в тому числі капіталовкладень в основні фонди - 8,2%; сукупного внутрішнього попиту - 5,5%, імпорту - 8,5%, а експорту - 6,8% (у постійних цінах) [8].

Аналіз соціально-економічного становища Польщі дозволяє припустити, що за умови подальшого розвитку позитивних тенденцій у світовій економіці республіка зможе ефективно стабілізуватись в публічних фінансах. На користь цього припущення свідчить ситуація в країні: вона змогла в основному зберегти кредитну довіру світових фінансових ринків. У 2009 р. це знайшло своє вираження у наданні їй кредитів, підключенні її до кредитної лінії (20,58 млрд дол.), дозвіл на додаткове розміщення національних цінних паперів на західних ринках (близько 2,00 млрд євро) і в розширенні доступу до засобів структурних фондів ЄС (близько 18,00 млрд злотих замість запланованих 16,80 млрд). Крім того, Польща отримала згоду на використання частини коштів ЄС для фінансування бюджетних витрат, в першу чергу, на соціальні потреби. У цілому кошти ЄС, які не підлягають поверненню, склали в 2009 р. близько 11,3% всіх доходів державного бюджету. Джерелом фінансування

дефіциту сектору публічних фінансів є також доходи від приватизації: в даний час на ці цілі направляється 40-50 % їх загальної суми, яка в 2009-2010 рр. склала близько 28 млрд злотих, що приблизно дорівнює обсягу дефіциту державного бюджету 2009 р. Загальний обсяг заборгованості становив у 2008 р. близько 48% ВВП, а в 2009 р. - 50%, що частково пов'язано з ослабленням злота і наблизилося до так званого порогу безпеки (55%). На кінець III кварталу 2009 р. на внутрішній борг доводилося 73,6% загальної суми заборгованості, на зовнішній - 26,4%. При цьому внутрішня заборгованість у розглянутий період зросла на 9,5%, зовнішня - на 13%. Структура держборгу оцінюється як сприятлива, оскільки переважну частину (74,6%) становить довгострокова заборгованість. При цьому на заборгованість господарюючих суб'єктів припадає близько 45,0%, на уряд і органи місцевого самоврядування - 30,1, на банки - 22,9 і на сектор соціального страхування - 2,0%. У Польщі масштаб заборгованості господарюючих суб'єктів і домашніх господарств на внутрішньому ринку на кінець 2008 р. був майже наполовину менше, ніж середній показник по регіону (відповідно 48 і 76% ВВП). Крім того, обсяг депозитів у польських банках донедавна перевищував обсяг кредитів, тоді як у країнах Балтії, наприклад, співвідношення зворотне - обсяг кредитів майже в 2 рази перевищував обсяг депозитів. Однак, у середині 2009 р. у Польщі обсяг кредитів вже перевищив обсяг депозитів на 15,4%, що свідчить про появу деяких ознак можливої дестабілізації банківської системи. Разом з тим, частка банківського кредиту в фінансах підприємств Польщі надзвичайно низька і становить близько 30%, а у фінансуванні інвестицій - всього 12%. Низька частка використання позикових коштів в Польщі в умовах кризи виявилась позитивним моментом, оскільки навіть погіршення стану банків в цьому випадку не сильно вплинуло на реальний сектор економіки. І ще одним парадоксальним позитивним чинником в умовах кризи стала невисока частка зовнішніх позикових коштів у фінансах підприємств: 93,3 % всієї зовнішньої заборгованості підприємств - кредитні кошти, у тому числі торговельні кредити, причому третина цих коштів припадає всього на 94 підприємства з майже 54 тис. господарюючих суб'єктів (з кількістю зайнятих понад 9 осіб). Отже, польські підприємства в цілому не обтяжені зовнішніми боргами і, відповідно, погіршення становища на зовнішніх фінансових ринках практично на них не позначилося.

Стабілізуючий вплив на економіку в цілому в період кризи надав в Польщі і фондовий ринок. Обороти його постійно зростали, його структура внаслідок переважаючих довгострокових інструментів була та є досить ефективною, а роль біржі як джерела фінансування виробництва і домашніх господарств, постійно збільшувалась. Так, у 2009 р. господарюючі суб'єкти отримали на біржі в середньому 4,4% всіх коштів, призначених на інвестиції, причому тільки в IV кварталі - близько 10%. Це стало можливим завдяки великій емісії акціонерних підприємств ДК: 20 підприємств отримали від продажу цінних паперів 12,3 млрд злотих. Поліпшення кон'юнктури в II половині 2009 р. і розширення пропозиції цінних паперів призвели до зростання співвідношення вартості фірм, що котируються на біржі, і ВВП майже до 32%, що означає зростання порівняно з 2008 р. майже на 11 п.п. [10]. Стійкість Варшавської біржі пов'язана також з низькою часткою спекулятивного капіталу, що склала на кінець 2008 р. всього чверть. Чистий прибуток Варшавської біржі цінних паперів досягнув у 2009 р. близько 90,0 млн злотих проти 81,4 млн у 2008 р. Проте, певні проблеми у функціонуванні біржі існують, оскільки приблизно половина фірм, що котируються на ній, мають суттєві фінансові проблеми. На кінець листопада 2009 р. капіталізація цінних паперів, що обертаються на Варшавській біржі, склала 102,6 млрд євро, що більше, ніж у будь-який з країн ЦСЄ.

Відстежуючи наростання кризових процесів в розвинених країнах в 2008 р., уряд Польщі при розробці пакетів антикризових заходів обмежився превентивними (наприклад, підвищенням рівня гарантій за вкладками населення або обговорення можливої державної допомоги фінансовим організаціям), оскільки кризові явища в той період не набули руйнівного характеру. Проте, вже у 2008 р. криза довіри в банківській системі розвинених країн почала позначатися на функціонуванні польських банків і проявилась, зокрема, в збоях роботи міжбанківського ринку. Для протидії розвитку кризи в польській банківській системі ЦБ Польщі в жовтні 2008 р. прийняв Пакет довіри для банків. Передбачалося, що ЦБ буде сприяти підтримці нормального функціонування фінансових ринків, ліквідності злого, ліквідності банків за операціями в іноземних валютах і зміцнювати міжбанківську взаємодію. У цій програмі зазначалась відсутність проблем з ліквідністю банків, а стан банківської системи Польщі оцінювався як безпечний. Урядова Програма протидії кризі на 2009-2010 рр. була прийнята лише в грудні 2008 р.. Вона носила упереджувальний характер;

загальний обсяг коштів, передбачений на реалізацію антикризових заходів, становив близько 34 млрд дол. (за курсом листопада 2008 р.). Програма не передбачала ні збільшення дефіциту держбюджету, ні наростання державної заборгованості, ні дестабілізації фінансової системи в цілому; передбачався лише певний перерозподіл бюджетних коштів, причому його обсяг був відносно невеликий, оскільки майже 60% із загальної вартості Програми доводилося на розширення банківських гарантій.

У Програмі передбачався вплив на основні фактори економічного зростання - споживчий та інвестиційний попит, а також експорт. Підвищення споживчого попиту передбачалося забезпечити за рахунок зниження податкового тягаря на фізичних і юридичних осіб, зниження ставки ПДВ; зниження величини соціальних відрахувань та надання додаткових пільг на виховання дітей. Завдяки цьому у 2009 р. приріст наявних доходів населення досягнув 2,5% ВВП.

З врахуванням реалізованих антикризових заходів пріоритетним для Польщі стає перехід від імпортованого підвищення продуктивності до інновацій за рахунок внутрішніх ресурсів. Враховуючи це, темпи розвитку Польщі, продовжать випереджати західноєвропейські економіки до 2050 року [11].

Висновки. Світова фінансово-економічна криза позначилась на всіх сферах життєдіяльності, проте ступінь негативного впливу є різним для кожної країни. З найменшими втратами вдалось стабілізувати економіку Польщі завдяки вчасно прийнятому комплексу превентивних антикризових заходів, зокрема ведення врівноваженої бюджетної політики, активної монетарної та інвестиційної політики.

На нашу думку, копіювання польського досвіду антикризового розвитку економіки не можна вважати панацеєю для української економіки, оскільки мають враховуватись специфіка та можливості країни. Проте, проведення певних антикризових дій є універсальним, а позитивні аспекти польського досвіду можуть стати іманентною частиною цілісної державної політики виходу із сучасної посткризової, але критичної, ситуації та створення умов для динамічного зростання економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк О. О. Антикризовий моніторинг: принципи та механізм проведення / О.О. Антонюк // Економічний простір : Збірник наукових праць. – № 48/1. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2011. – С. 190 – 196.

2. Будкін В. С. Деякі аспекти антикризової програми України в контексті світового досвіду / В. С. Будкін // Економічний часопис-XXI. - 2010. – № 1-2. – С. 12-15.
3. Дорошенко І. В. Програми державного розвитку як фактор подолання економічної кризи в світовому масштабі (Американський та Європейський досвід) / І. В. Дорошенко // Економіка та держава. - 2009. - № 8. - С. 8-10.
4. Іванюта С. М. Антикризове управління у аграрній сфері: Автореф. дис... д-ра екон. наук / С. М. Іванюта; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. - К., 2006. - 36 с.
5. Никифоров А. Є. Державне антикризове управління та завдання інноваційного розвитку економіки України / А. Є. Никифоров // Економічна теорія. - 2011. - № 4. - С. 45-54.
6. Носова О. Трансформационные изменения в Восточной Европе // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. - № 2 (13). - С. 550-554.
7. Волик І. М. Антикризові програми в Україні та в інших країнах світу / Волик І. М., Громика Н. К. // Бізнес Інформ. – 2011. – №12. – С. 236–241.
8. Polska wobec światowego kryzysu gospodarczego / NBP. - Wrzesie, 2009. – 106 p.
9. Новая Польша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rian.ru/economy/20110514/374675018.html>
10. Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego. 2009. - Warszawa, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>
11. Для нової хвилі розвитку ЦСЄ необхідні інновації. Прес-реліз, 21 лютого 2013 р. [Електронний ресурс] / Erste Group Research. – Режим доступу: <http://www.fidocombank.com.ua>